

„Esett az eső, tehát maradtunk”

Schrammel Imre keramikusművésszel Kriskó János beszélget

– *Díszlettervezői ambíciókkal indult, főiskolai tanulmányait már ötvöshallgatóként kezdte meg, és végül keramikus lett önből. Pontosabban porcelános. Ebben a karrierben mennyi a véletlenek szerepe, és mennyire alakult az élete a szándékai szerint?*

– Tökéletesen a véletlenek összjátékának az eredménye. Az előzményekhez tartozik valóban, hogy még a középiskolában szerettünk volna előadni egy színdarabot az osztállyal. Akkor volt az önbizalmunk és vállalkozókedvünk, hogy Ibsen Peer Gyntjét választottuk. Aki a rendezésre vállalkozott volna, eminens tanuló volt, és a színművészeti főiskola rendező szakára akart jelentkezni. Miután én rajzoltam a legjobban az osztályban, elvállaltam, hogy megtervezem az előadás díszleteit. Az ötleten aztán úgy fellelkesültem, hogy eldöntöttem: én meg jelentkezem díszlettervezőnek. Egy iskolai kiadványból néztem ki, hogy ilyen egyáltalán hol tanítanak, ekkor talákoztam először az Iparművészeti Főiskola nevével. Beadtam a jelentkezésemet. Díszlettervezőnek ugyan nem vettek fel, de felkínáltak más lehetőséget. Akkoriban az iparművészetre kéthetes felvételi volt, és ezt a jelölteknek akkor is végig kellett csinálniuk, ha már a személyes elbeszélgetéskor kiderült, hogy elszálltak az esélyeik a bekerülésre. Én is tudatában voltam már annak, hogy nem vesznek fel díszlettervezőnek, mégis folytattam a rajzos feladatokat. Odajött hozzám egy tanár, akiről akkor még fogalmam sem volt, hogy kicsoda. Éppen egy gipszfejet rajzoltunk. Megállt a hátam mögött, megkopogtatta a vállamat: Mester, jöjjön velem! Láttam, hogy tanárféle, jó kiállású ember, így hát vettem a cókómókomat, és követtem őt. Átmentünk egy másik terembe. Ott leültetett, és megmutatta, hogy honnan folytassam a rajzolást. Ő volt Borsos Miklós. Utólag tudtam meg, hogy ahova leültem – pontosabban, ahol a dörzsölt, képzőművészeti gimnáziumból érkezett társaim helyet hagytak nekem, pont az ablakkal szemben –, az a hely alkalmatlan volt a feladat megoldására, hiszen teljes ellenfényben kellett volna megrajzolnom a figurát. Most sem lennék rá képes, hát még akkor! Az új helyről viszont már rendesen meg tudtam rajzolni a gipszfejet. Ismét behívtak, és megkérdezték: akarok-e ötvös lenni? Miután már tudtam, hogy díszlettervező biztosan nem lehetek, igennel válaszoltam, mert a katonaságot viszont mindenáron el akartam kerülni.

– *Akkor még három évet kellett volna szolgálnia?*

– Három évre vittek volna el, és egyébként is kiszámíthatatlan helyzetet eredményezett volna, ha bevonulok. Így lettem tehát ötvösjelölt. Két éven át voltam ötvöshallgató. Akkoriban kezdtem egy hallgatótársnőmmel udvarolni, aki kerámia szakos volt. A keramikusoknál két éven át mindenki ugyanazt az alapképzést kapta, azt követően szakosodtak vagy kerámiára, vagy porcelánra. Gyakran ott voltam a barátnőm mellett, és magam is megpróbáltam az agyagból gyúrni valamit. Akkoriban volt egy országos pályázat,

ahová én is beadtam a frissiben készült munkámat. Az égetést természetesen a barátom végezte. Hogy, hogy nem, de én nyertem az első díjat. Ez volt a végső lökés. Átmehtem a keramikusok közé, pedig a szakváltás engedélyezése akkoriban ritkaságszámba ment.

– *Az a bizonyos kakasfigura, amellyel megnyerte a kerámiapályázatot, már emlékeztetett a későbbi Schrammel-művekre, vagy még más felfogásban készült?*

– Teljesen kezdőmunka volt. Ott van a gyűjteményemben, őrzöm ma is. Gyakran rápillantok, és jól mulatok azon, hogy kezdőkoromban mivel is próbálkoztam. Végül aztán porcelán szakra mentem, hiszen az a leány is porcelános lett.

– *Ezek szerint ennek a szerelemnek köszönhető, hogy önből nem ötvös, hanem keramikus lett.*

– Igen. Az ember utólag sokkal okosabb, mint a döntő pillanatokban. Valójában egyáltalán nem tudtam akkor, hogy miért választottam a kerámiát. Egyet tudtam biztosan: hogy mintázni szeretnék, mert a mintázást addigra nagyon megkedveltem. A főiskolán a két legfőbb tantárgy a rajzolás és a mintázás volt, és ezek nekem nagyon jól mentek.

– *Tekintsük ezt természet adta tehetségnek önnél, vagy voltak előstúdiumok az életében?*

– Semmi az égvilágon. A főiskola előtt nem tanultam módszeresen rajzolni. Ugyanakkor viszont rengeteget firkálgattam a magam kedvére, irányítás nélkül iskolában, itt-ott-amott. Tulajdonképpen kora gyermekkorom óta rajzoltam, mert mindig rettenetesen izgatott. Sőt, agyagból is készítettem különféle csodabogarakat, fát faragtam, meg még ki tudja, mit nem műveltem. A barkácsolás, ami egy kicsit mindig a szobrászat felé mutatott, kora gyermekkoromtól kezdve érdekelt, de rendszeres tanulmányokat nem folytattam hozzá, inkább csak ösztönből csináltam.

– *Említette, hogy őrzi a legelső kerámiamunkáját, a kakast. Az életműkötetében láttam annak a bizonyos díszletterveknek a vázlatát is. Szisztematikusan gyűjtötte és megőrizte már a gyermekkori vagy ifjúkori munkáit is?*

– Nem, az egy rekonstrukció, az eredeti nem maradt meg. Utólag még többször álmodoztam arról a tervről, de szerencse, hogy másként alakult a pályám, mert azt hiszem, nagyon rossz díszlettervező lett volna belőlem. Főként azért, mert egy idő után rájöttem, hogy engem valójában más érdekel. Biztos, hogy ötvösnek sem lettem volna jó, mert a réznek és a többi fémeknek, amikkel egy ötvös dolgozik, eleve nem bírom a szagát. Megtanultam a szakma fogásait, de az említettek miatt kezdettől idegenkedtem is tőle.

– *A kerámia iránti elköteleződése a kezdetektől nyilvánvaló volt önnek is? Tudta, hogy a helyén van, amikor bekerült a porcelános csoportba?*

– Körülbelül igen. Tudtam, hogy mintázni nagyon szeretek, jól is ment, és láttam, hogy itt fejlődni is tudok. Attól kezdve egyenesnek láttam az utat.

– *Gádor István volt a mestere?*

– Gádor volt, igen. Miután ötvösből mentem át keramikusnak, csupán egy hónapig tanított. Többek között azért nem a kerámián folytattam, mert nem tartottam szerencsésnek, amit Gádor akkor kért tőlem feladatul. Bekockázott papírlapokra kellett volna vázkontúrokat rajzolni. Abban az időben mi nem korongoztunk. Volt egy szakoktató, neki kellett a rajzokat átadnunk, ő a korongozást elvégezte, nekünk pedig „ki kellett hímezni” a kerámiát valamilyen népi motívummal. Akkor a népi motívum minden mást megelőzött, és nekem ez nem nagyon tetszett. Viszont a porcelán szakon ugyanabban az időben már

modell után mintáztak, és plasztikákat készítettek. Biztos voltam abban, hogy inkább ott szeretnék lenni. Tehát már nem csak a szerelem vitt a porcelán felé.

– *Jól látszik szinte minden munkájában, hogy önben ott lakik a szobrász. Sose csábult el a plasztika irányába? Mindig keramikusként gondolkodott például mintázás közben?*

– Nem fordult meg a fejemben, hogy szobrász legyek. Azt elég hamar eldöntöttem, hogy olyan szobrokat, mint aminek akkoriban konjunktúrája volt, én nem szeretnék készíteni. Lenin, Sztálin, vagy általában a szocreál tematika nem érdekelt. Később, már érettebb koromban rájöttem arra, hogy a keramikusság, amennyiben én a szobrászat felől indulok el, több lehet, mintha kifejezetten szobrász lennék. Ugyanis a kerámia képes rávezetni olyan dolgokra, ami egy szobrásznak eszébe sem jutna.

– *Attól, hogy az anyag, amivel dolgozik, képlékeny?*

– Nem, bár kétségkívül az is egyik összetevője ennek a felismerésnek. A legfontosabb oka talán az, hogy amikor kint voltam 1967-ben Ausztriában, Gmundenben egy szimpóziumon, először gondolkodtam el a lehetőségeimen, a saját keramikusi létemen. Akkor dolgoztam együtt először komoly felkészültségű, nyugati kollégákkal, akik az összes új anyagot és technológiát ismerték. Mi itthon nem is hallottunk ezekről. Minden generálisan új volt ott nekem. Hamar rájöttem arra, hogy nekem itthon semmi esélyem nem lesz, ha abba az irányba törekszem, amerre ők tartanak, bár akkoriban kétségkívül az volt a világtendencia. Hogy mit, mivel és hogyan kell megmunkálni. Akkor döntöttem úgy, hogy elindulok az ősi technikák irányába. Az vezetett, hogy az ősembernek nem volt semmiféle olyan eszköze, amit a modern keramikusok ma használnak, mégis képes volt remekműveket létrehozni. Úgy gondoltam, én is abba az irányba indulok. És tényleg, konzekvensen ezen a visszafelé vezető úton maradtam, amiről egy idő után kiderült, hogy ez az út is ugyanoda torkollik.

– *1958 óta tanított a főiskolán, amelyet többször konzervatív szemléletű, sok tekintetben retrográd intézményként festett le. Hogy tudott ott talajt fogni, ott maradni ilyen körülmények közepette? Elfogadták-e a gondolkodásmódját a kollégái? Mennyire volt kitéve támadásoknak?*

– Az is a véletlenek műve volt, hogy én ott taníthattam. Az évfolyamunknak 1956-ban kellett volna diplomáznia. Az én diplomamunkámat például szétlőtték. A gránátok beestek, és ott robbantak fel az Iparművészeti Múzeum egyik termében, ahol a munkám a diplomavédésre várakozott. Az Iparművészeti Múzeum Kinizsi utcai oldala lényegében az egyik forradalmi központ volt 56-ban, a Kilián laktanya, a Corvin köz, a Mária utca sarka mellett. Azon a környéken lóttak kegyetlenül. Én a porcelán diplomamunkámat háromnegyedes készültségben hagytam ott a műhelyben az asztalon. Valami légnymás lesöpörte az egészet úgy, hogy csak cserepeket találtam, korommal vegyítve. Előlről kellett kezdenem az egészet, így aztán végül csak 1957 júniusában diplomáztam. Egy tanteremben ültünk valamennyien. Ott volt az elnök, mindnyájunknak volt egy korreferense, és még valaki. Hárman voltunk összesen ezen a szakon, mind a hárman sikeresen lediplomáztunk. Emlékszem, rettenetes lógó orral jöttem ki a Kinizsi utcai tanteremből. Egy hosszú, nagy folyosón ballagtam éppen, amikor jött velem szemben Borsos Miklós. Köszöntem neki. Ő a maga arisztokratikus módján, röviden fogadta is a köszönésemet. Elhaladtunk egymás mellett. Én attól voltam rossz kedélyállapotban, hogy mihez kezdek most magammal diplomás keramikusként. Nem disszidáltam 56 decemberében, mint sokan a társaim közül. Az országban semmiféle szakmai kilátás nem látszott, mindenki teljes letargiában volt, mi, egyetemet végzettek pedig különösen. Borsos egyszer csak utánam szól: Mester! Maga megtanulta a porcelánt, akkor nyilván meg tudja tanítani másoknak is. Itt marad

tanársegédnek. Jó napot! – s ezzel otthagytam. Akkor ő volt a plasztikai osztály tanszék-vezetője. Ez a tömör tényközlés akkor gyakorlatilag a kinevezésemet jelentette. Így lettem oktató az Iparművészeti, friss diplomásként. Ott is maradtam tanárként, különféle beosztásokban, lényegében a nyugdíjazásomig.

– Nem sokkal a tanársegédi kinevezése után kapott egy feladatot a Hollóházi Porcelángyárban. Ez párhuzamos volt az oktatói munkájával, vagy fel kellett adnia időlegesen a tanítást?

– A tanársegédi állás nem kötötte le a teljes heti munkaidőmet. Egy újabb véletlen a történetemben, hogy az Iparművészeti Tanács abban az időben az Iparművészeti Múzeum Üllői úti oldalán rendezkedett be. Dolgozott ott egy Juhász László nevezetű belsőépítész, aki tanított a főiskolán is, tehát látásból ismertük egymást. Átüzent értem, hogy látni szeretne. Azzal fogadott, hogy én a friss szellememmel menjek el Hollóházára, és váltsam meg ott a világot. Elfogadtam a felkérést, el is mentem Hollóházára, anélkül, hogy tudtam volna: mit is vár tőlem világmegváltás címén a megbízóm. Annyira nem voltam még képbem, hogy azt sem tudtam, merre keressem Hollóházát. Akkor még csak úttalan utakon lehetett megközelíteni, Sátoraljaújhelyig vonattal, onnan pedig kisvasúton. Megérkeztem, kalandos körülmények között. A gyárban aztán felvilágosítottak, hogy itt születik újjá éppen a magyar porcelán. Füzérradványban találtak egy kaolin-lelőhelyet, erre építjük majd a magyar porcelán felvirágoztatását. Az ötlet körülbelül a magyar narancs nivóján állt.

– Az volt a szándék, hogy teremtsék meg Herend ellenpontját, vagy Herend mellett egy másik, jelentős hazai porceláncentrumot?

– Ez az, amit nem tudok pontosan. Amikor odaérkeztem, jelentős támogatást kaptam az Iparművészeti Tanácstól, meg az Iparigazgatás oldaláról is. Maga az iparigazgató, Simó József is ott tevékenykedett az Iparművészeti Tanácsban. Simó elmondta nekem, hogy mi a szándék az új magyar porcelánnal, s milyen feladatot szánnak nekem a megteremtésében. Komolyan is vettem a feladatot. Viszont menet közben kineveztek egy igazgatót, aki korábban a gránitgyár művezetője volt, Kristóf Bálintnak hívták. A kinevezése természetesen pártvonalon történt. Az új igazgató meghirdette a programot, hogy Hollóháza le fogja győzni Herendet. Neki tényleg ez volt a legfontosabb. Igen ám, de a füzérradványi kaolin, amire a csodát alapozták, mindenre alkalmas volt, csak épp porcelángyártásra nem. Görbülésre hajlamos anyag volt, és ezen túl még száz más baja is volt, minden ellene szólt annak az elképzelésnek, hogy majd ezzel az anyaggal gyűrjük le Herendet. Végül aztán a hollóháziak is ugyanúgy külföldről szereztek be a porcelán alapanyagot, mint ahogyan azt Herend is tette. Csakhogy Hollóházán nem volt a porcelángyártáshoz sem megfelelő szakmunkás, sem porcelánfestő, mindenki kezdőnek számított. Úgy döntöttem, hogy előjövök egy teljesen más szemléletű ötlettel, amely az adott körülmények között is megvalósítható. A kínai kék-fehér porcelánra gondoltam, ami nem egy finom porcelán, inkább durva, nem egy művesen megformált valami. A Kelet-ázsiai Múzeumban volt ebből jó néhány példány, megnéztem őket, s akkor támadt a gondolatom, hogy valami hasonlóra kellene törekedni. Meg is próbáltam. Nem úgy sikerült, ahogyan azt vártam, úgyhogy elbúcsúztunk egymástól a gyár vezetőségével. Hollóháza ekkor beletartozott a Finomkerámiai Ipari Trösztbe, és én nem csak a hollóházi gyárban, de az egész trösztben nemkívánatos személy lettem. A vezérigazgató mindenkiel közölte, hogy jobb, ha engem messze elkerülnek.

Ekkor álltam át a kerámiára. Akkorra már megtanultam a porcelánkészítés mellett a kerámiaégetés fogásait is. A porcelánt akkoriban tokokban égették, kerek kemencében. Ezeket a tokokat nagyon durva, talkumos, samottos agyagból készítették, amiből min-

tázni ugyan nem lehetett, de egyébként nagyon érdekes egyéb dolgokra volt alkalmas. Például nagy felületű fali kerámiára. Volt még egy jó tulajdonsága az akkoriban alkalmazott fali kerámiákkal szemben, hogy nem fagyott le. A korábbiak mind lefagytak. Amit kivettek a szabadba, egy éven belül felhólyagzott, feltáskásodott, mindenféle egyéb baja lett. Én pedig tudtam, hogy van a kezemben egy olyan anyag, amivel mindez kiküszöbölhető. Kezdetben különféle tányérok és samott-tálakat készítettem, amelyekbe fémekeket égettem. Ez az anyag 1300 fokon ég, ugyanazon a hőfokon, mint a porcelán, és ezen a hőfokon a réz, továbbá a vasak bizonyos változatai is beleolvadnak a masszába, otthagyva a saját foltjukat. Ez igen izgalmas hatásokat adott. Az ötvösműhelyből elkértem azokat a maradék fémlapokat, amelyekből az ötvösök kivágtak mindenféle alakzatokat, és ezeket helyeztem rá a tányérok és tálak felületére. Nagyon érdekes és különleges színállások jöttek létre. Ezekből a tárgyakból készítettem vagy tízfélét. Kettőt a mai napig őrzök belőlük. A többit kivitték külföldre. Érdekes módon ezt a kezdeményezésemet az Iparművészeti Tanácsban szenzációként fogadták, és a tárgyaim java részét Moszkvába vitték.

– *Ajándéknak vagy kiállításra?*

– Kiállításra. De soha nem jöttek vissza. Csak az a kettő, amit máig is őrzök. Nem tudom, mi lett a valódi sorsa a többinek, nekem azt mondták, hogy szállítás közben összetörték.

– *Ez a folyamat vezetett el odáig, hogy pályázott a Közlekedési Múzeum reliefsjére?*

– Még nem, bár van köze hozzá. Akkoriban a Képző- és Iparművészeti Lektorátusnál kiírtak különböző pályázatokat. Többek között arra emlékszem, hogy Dunaújvárosban egy magas és nagy felületű falra lett volna megbízás, egy gyár csarnokának a végébe. Én elkészítettem az előbb ismertetett anyagból, 1:10 léptékben a tervet, és beadtam. Nyerni ugyan nem nyertem velem, de ennek a következménye lett, hogy meghívást kaptam a Közlekedési Múzeum pályázatára, amit aztán már sikerült megnyernem.

– *Nagyon sajátos mű az, amit a Közlekedési Múzeumba tervezett. Mert ugyan mozgás meg járművek vannak a kompozícióban, de ön nem ezekből indult ki, hanem egészen szokatlan elemekből építkezett.*

– Abban voltam más a többi pályázóhoz képest, hogy én valóban nem mintáztam, jöllehet, ugyanazt a metódust követtem, amit akkor mindenkinek tanítottak: készíteni kell egy állványt, és arra megfelelő módszerrel fel kell rakni az agyagot a megfelelő vastagságban, és abból mintázni. Akkor bennem még nem tudatosodott, hogy ez így nem lesz jó. Mentem a saját fejem után, elképzelttem, hogy itt egy hosszú úton majd jönnek a különböző járművek, és úgy éreztem, hogy ezt úgy tudom a legizgalmasabban ábrázolni, ha összeszedek különféle alkatrészeket. Szerencsém volt, mert pont szétszedtek ott a múzeumban egy régi, szinte őskori Jacquard-szövőgépet, amelynek furcsa, nagyméretű elemei voltak. Ezeket kölcsönkértem, és egy kalapáccsal belevertem a lenyomataikat az agyagba. Nyomatokat készítettem tehát. Ahol nem ezek szerepelnek, ott deszkából meg más, kezem ügyébe kerülő tárgyakból ütöttem vitorláhajó-, meg kismozdony-formát, és egyebeket. Az egészbe befelé és kifelé irányuló, élesebb formákat vittem, ami húzta a szemet a központi irányba, tehát a végéről befelé.

– *Mekkora volt az a felület, amelyet be kellett fednie a domborművel?*

– Nagy. Négyzetméterre már nem emlékszem, de a falfelület kb. 16 méter hosszúságú volt. Hadd mondjak még valamit, ami akkor szokatlannak számított. Abban az időben

minden kerámiát mázaztak. Ez volt a kánon. Ekkor volt aktív az úgynevezett nagy generáció, Majoros, Simó József generációja, Csekovszky Árpáddal bezárólag. Ők ezt az eljárást nagyon alaposan ismerték. Akkoriban sok ilyen megbízás volt, mert az építészek is nagyon megszerették a kerámiát. Többek között talán azért, mert nem várták el ettől a műfajtól azt a fajta szigorúságot, amit a szobrászatnál előírtak. Mi elég szabadon dolgozhattunk, míg a szobrászoknak a figura kinézetéig bezárólag számos előírásnak kellett megfelelniük. Mindezek miatt az építészek kifejezetten keresték velünk az együttműködés lehetőségét. Az sem volt persze lényegtelen szempont, hogy a kerámia volt a legolcsóbb anyag. Nagyon is sokat számított. Akkor még nem lehetett különféle agyagokat kapni, elképzelhetetlen volt a nyersanyagoknak az a gazdagsága, ami ma létezik. Mi magunk gyúrtuk össze a kerámia anyagát a rendelkezésünkre álló nyersanyagokból. Én egy ipari agyagot választottam a munkámhoz, ami hasonlított a korábban már említett samottokra. Tudtam szerezni ilyen anyagot a Magnezitipari Műveknél, ahol samott-téglákat préseltek belőle. Ezt az alapanyagot összekevertem egy vörösré égő, városlódi agyaggal, amit akkoriban még bányásztak.

– *Kísérleti munka volt? Korábban még nem próbálkozott ezzel az eleggyel?*

– Kicsiben kipróbáltam. Elvben elképzelhetetlen volt, hogy ne működjön majd nagyban is. Annyira azért már értettem hozzá. Ez a városlódi agyag egy bauxittartalmú anyag volt, a bauxitnak pedig az a tulajdonsága, hogy tűzállóvá tesz mindent. Tényleg kibírta a magas égetési hőfokot, ráadásul még a színe is tetszett. Égetés után szép, vöröses árnyalatot kapott, amely nem azonos a terrakotta színével, bár azért egy kicsit arra is emlékeztet. Mázat nem használtam hozzá. És azzal, hogy időnként beleütöttem kalapácsal az anyagba – nem üthettem nagyokat, mert állványon volt az egész és beremegett –, a kalapácsütések hatására a finomszemcsék feljöttek a felületre, és ott világosabb lett az anyag. Ahol lehúztam a felületet, ott meg nagyon vörös lett. Volt tehát egy érdekes játéka az anyagnak. Most, hogy leszedtük a helyéről, a fotós lefényképezte. Nekem még fotóm sem volt róla korábban, pusztán az az egyetlen részletfotó, ami a könyvemben is szerepel. Amikor kimentem egyszer a Közlekedési Múzeumba, hogy lefotózzam a kész munkát, már nem találtam a helyén a művem. Eltűnt. Pontosabban építettek elé egy paravánfalat. Egy kisvasút ment előtte. Ne kérdezze meg, hogy miért, magam sem tudom.

– *Azt sem tudja, hogy ki és milyen szinten döntött a munka sorsáról? Netán maga Aczél György?*

– Nem, nem hiszem. Szerintem inkább a múzeum igazgatója dönthetett így. Neki nyilván a kisvasút volt a fontosabb. Kínos volt, külföldieket vittem a múzeumba, meg akartam nekik mutatni a munkámat. De már nem volt mit megmutatni.

– *Mikor történt mindez? Nem sokkal az avatást követően, vagy csak évek, évtizedek múlva?*

– Egy ideig még látható volt, tíz évig biztosan. Amikor én kimentem oda a külföldi vendégeimmel, az kb. 30 évvel ezelőtt lehetett, akkor már nem volt látható.

– *Szó nélkül beletörődött ebbe?*

– Beletörődtem. Kitől kérdeztem volna meg, hogy mi a valódi oka az elfalazásnak? Kész válaszai persze voltak. Kérem, szükségünk van a helyre, meg ilyenek. Akkor már más megbízásokon dolgoztam, így aztán nem csináltam ügyet belőle. Talán azért is engedtem el viszonylag könnyen, mert tudtam, hogy nem verték le, hogy a művem ott van a paravánfal mögött. Azért mondom ezt, mert ekkorra már volt arra is példa, hogy egy nagy munkámat egyszerűen levették egy másik helyszínen. Ez a közlekedési tárgyú munkám

most került elő, hogy a Liget-projekt miatt átépítik a Közlekedési Múzeum épületét. Pont 50 évvel ezelőtt készítettem, és az idén kellett leszedni az átépítés miatt.

– *Tudja-e, hogy mi lesz a sorsa? Egyáltalán, hol van most ez a nagyméretű dombormű? Hazavitte?*

– Nem vihettek haza, hiszen állami tulajdon. Most talán a műemlékvédelem gondoskodik róla, ők kezelik. De miután Szombathelynek adományoztam az egész életművem, aminek a város egy önálló múzeumot szentel, ott egy külső falon, egy meglehetősen hosszú kerítésen újra fel tudom majd rakni. Ezt a munkámat is a Savaria Múzeumra hagytam, akik örömmel fogadták. A mű ideiglenesen egy raktárban van, mert az ügyintézés a megszokott módon kissé döcögve halad.

– *Ezek szerint mégis létrejön Szombathelyen a Schrammel-múzeum. A szándékról már vagy 4-5 évvel ezelőtt is olvashattunk, de aztán elcsendesedett minden az ötlet körül.*

– Valóban, húzódik a folyamat, mint a rétestészta, de most már bízom benne, hogy a továbbiakban már semmi nem hátráltatja komolyan a megvalósítást.

– *A tavalyi évben Szombathelyen megrendezett monstre tárlata már az előhangja volt a múzeum létesítésének?*

– Abban egyeztem meg a Savaria Múzeum főigazgatónőjével, hogy a Szombathelyi Képtár biztosít annyi helyet, ahol a tervezett anyagomat kiállíthatom. A kiállítás pedig egészen addig állni fog, amíg a múzeumom meg nem valósul. Nagy örömmel fogadták az anyagomat, s én is meghoztam a magam részéről a visszavonhatatlan döntést az adományozásról. Nagyon bízom abban, hogy a még hátralévő életemben újra felállíthatom azt a munkámat, amelyet fél évszázada készítettem, s amelynek ilyen kalandos és méltatlan sorsot szántak. De ha nem érem meg, akkor sincs már nagy baj, jó kezekbe került a gyűjteményem.

– *Említette, hogy általában úgy bánnak az épületkerámiának szánt anyaggal, hogy mint a festő, felrakják egy állványra. De ettől az ön munkamódszere eltér. Miért?*

– Az első munkámat én is a bevett módszerrel készítettem, de a következőknél már váltottam. Tettem ezt a következő megfontolások miatt: Ha a festő az állványnál áll, akkor mindig mindent oldalnézetben lát. Megkeresi vagy a köldökmagasságot, vagy a szemmagasságot. Elgondolkodtam azon: miért csinálom én ezt, amikor az anyag, amivel dolgozom, az a föld, amit sohasem látok így. Ahhoz, hogy a természetes állapotában tudjam szemlélni, lefelé kell néznie. És ekkor váltottam. A váltást sok minden megelőzte, apró munkákon kísérleteztem ki az új látásmódot, hogy miképp tudnám én a földet a maga természetes módján megjeleníteni. Mert amikor az ember fölülről lenéz, akkor az egész világ képe nagyon érdekessé válik. Maradjunk abban, hogy más. És ott a perspektívával nem lehet semmit sem kezdeni, ebből a nézőpontból nem úgy működik a világ. Ekkor kaptam a megbízást a Budavári Palotába, amit aztán végül levertek. Azt már lent a földön kezdtem megépíteni. A munkát egy ötvössel közösen nyertük el, a nagyon tehetséges Juhász Árpáddal párban, aki sajnálatosan korán meghalt, a munka befejezése után pár héttel. Nekem az volt az elképzelésem a műről, hogy rétegekre bontom az egészet, vékonyabb lapokból rakom fel egymásra, közben kilátszanak foltok. Az egésznek a kontúrját a Budavári Palotáról korábban készült veduta (látkép) alapján rajzoltam meg. Pontosán körvonalazódott rajta a nagyrondelta és más fontos elemek, bástyák is, olyannyira, hogy rá lehetett ismerni. Maga a mű úgy került falra, hogy egy lépcsőlejárattal pont szemben indult, aztán a lépcsőfordulónál folytatódott. Aki belépett a múzeumba, és le akart menni, az csak az egyik felét látta, aki meg onnan jött vissza, az a

másik felét. Eleve olyan volt a szituáció, ami kompozíciós szempontból nem könnyítette meg a dolgunkat. De meg lehetett oldani. Én úgy képzeltem, hogy amikor a lépcsővel szemben oda lemegyünk, ott van egy szakadás, aminek a folytatásánál nagy boronatüskék állnak ki az anyagból. Ezeket a régi, kovácsolt boronaszegeket még Vas megyében, Ikervár környékén gyűjtöttem össze. Az egykori tszcs-ból kiselejtezték őket, ott állt halomban. Én ezeket a szögeket akartam végigfűzni az egész kompozíción, mert abból indultam ki, hogy a vár az egy sündisznó. Olyan építmény, amelyet egy nagyobb erővel szemben egy kisebb lélekszámú társaság is képes eredményesen megvédeni. Sajnos az ötvös kolléga nem értett egyet az elképzelésemmel. Valójában az építész és a megrendelő sem értett egyet velem, tulajdonképpen senki. Tehát ez a munkám eleve torzóban maradt. A már hivatkozott életműkötetben van egy kép arról, hogy milyen lett volna, ha az én ideám valósulhat meg. Ami a tervünkből végül is megvalósult, az a vár alaprajza, aminek a tetejére az ötvös kolléga egy illusztratív házkompozíciót illesztett. Ez a terrakotta munka lényegében falszeretet kapott ezáltal, de az alaprajz azért megmaradt. A sorsa aztán majd csak 1976-ban teljesedett be. Éppen Vácott dolgoztam egy nagy megbízáson. A felrakást magam műveztettem. Az egyik reggel a nekem segítő társaságból csupán egyetlen embert találtam a helyszínen. Tőle tudtam meg, hogy a többiek valami hasonló, téglaszínű épületkerámiát éppen most vernek le a helyéről. Akkor döbbsentem rá, hogy ez akár az én munkám is lehet a budai várban. Tényleg az volt. Ugyanazzal a brigáddal verették le, akik nekem a váci dombormű felrakásában segédkeztek.

– *Senki nem értesítette önt arról, hogy mi a tervük a művével?*

– Senki nem szólt egy árva szót sem. Természetesen, amint tudomást szereztem róla, hogy mi történik, azonnal a helyszínre siettem, de mire odaértem, már kalapáccsal leverték a mű több mint felét.

– *Nem is elemenként szedték le, hanem leverték?*

– Sajnos igen. Pedig le lehetett volna bontani, mert egy rácsszerkezetre volt ráerősítve. Eleve előre kellett hozni a művet az építéskor a mögötte lévő falhoz képest, mert ott fontos csőrendszerek futottak, biztosítani kellett a hozzáférést ezekhez. Építettek tehát egy, a padlótól a plafonig érő vasszerkezetet, arra szereltük a munkát. Úgy indultam el, hogy ez a tüskét tartó szerkezet lesz az, amire én a kerámialapokat applikálni fogom, de komplikáltabb volt, mint gondoltam. Millió ember szólt bele, hogy mi és hogyan legyen, és ez nem csak a Képzőművészeti Lektorátus embereit jelentette, hanem a Budapesti Történeti Múzeum vezetőit is, és olykor politikai szereplőket is. Valójában abban az időben a múzeumi vezetők is pártmegbízottak voltak. Utólag azért adtak magyarázatot a lebontásra: azt mondták, hogy egy olyan reprezentatív helyen, mint a budai vár, egy ilyen pesszimista sugallatú művet nem lehetett otthagyni. Nem illett a szocializmus eredendően optimista világfelfogásához.

– *Azért volt pesszimista, mert a vár védelmi funkcióit hangsúlyozta?*

– Nem csak azért. Én a művet úgy készítettem el, ahogyan azt az éppen akkor zajló nagy ásatásokon láttam, abba tehát nem lehetett belekötöni. Azt tapasztaltam a feltárások során is, hogy a budai vár története alapvetően tragikus volt. Ezért hangsúlyozta az én művem is elsősorban a tragikumot.

– *És nyilván mindez a szocializmus eredendő optimizmusával nem volt összeegyeztethető.*

– A vezetésben kétségkívül volt egy olyan szándék, hogy reprezentatív történelmi műltat építsen föl magának.

– Nehezen értem meg, hogyan volt egy időben lehetséges, hogy kapott egy fontos állami megbízást Vácott, és ugyanabban az időpillanatban elrendelték egy korábbi munkája megsemmisítését. Kezdetektől ennyire ambivalensen viszonyult önhöz a mindenkori hatalom?

– Nem csak hozzám. Szerintem a hatalom ezekkel a dolgokkal nem nagyon törődött. Ők nem úgy tekintettek milderre, mint ahogyan azt én a saját optikámon keresztül látom. Mindössze annyi történt, hogy azon a helyen azt a munkát nem akarták látni. Mindez független volt az én személyemtől vagy az ötvös kolléga személyétől. Szükségük volt néhány munkásra, akik leszedik a falról a művet. Honnan szerezték? Ugyanattól az iparművészeti kivitelező cégtől, akik épp az én új munkámat építették Vácott. Az pusztán a véletlen számlájára írható, hogy még a brigád is azonos volt.

– Tekintsük akkor az egész ügyletet függetlennek az ön személyétől?

– Igen. El kell, hogy mondjam, hogy Vác sem volt sétagalopp. Azóta is azon töröm a fejem, hogy miképp engedhették meg nekem 1976-ban azt a váci munkát? Mert az egy olyan dübörgő alkotás lett, hogy azóta sem léptek túl rajta. És a mai napig ott van a helyén. Jóllehet a váci párttitkár, Papp elvtárs naponta kilátogatott a helyszínre, és folyamatosan fenyegetőzött: ha nem tesszük fel a domborművet záros határidőn belül, akkor felejtjük is el, mert Biszku elvtárs rövidesen Vácra látogat, és addigra rendben kell lennie az épületnek. Ez utólag roppant komikusan hat, de akkor bizony rettegtünk, hogy beleférjünk a szűkre szabott határidőbe. De végül belefértünk, időben felraktam a váci kerámiát. Azért ott is volt egy kis gond: sokan kérdezték akkoriban, Papp elvtárral az élen, hogy akkor ez most mi is. Hogyan képzeli ezt, Schrammel elvtárs? De végül csak megvalósult.

– A váci műben van az a hármasságkompozíció?

– Abban is van, de én azt még egyszer megcsináltam, Balassagyarmaton. A váci munka egyébként egy különlegesen érdekes dolog volt, egy évem ment rá. Egy művelődési ház előcsarnoka volt a helyszín. A mű maga a bejáratok felett helyezkedik el, két méter magasan kezdődik, majdnem három méter magas, és húsz méter a hosszúsága. A néző mindig csak egy kb. háromméteres szakaszt lát belőle, mert a tér kör alakú, befordul. Emlékszem, a tervezéskor nagyon sok gondot okozott, hogy miként lehet ezt jól megoldani. Ráadásul az volt a koncepcióm, hogy megpróbálom azt a színházat megjeleníteni, amit én a természetben látok: a mimikrit, meg minden egyéb dolgot, hogy miért olyan a földfelület, hogyan használják ki a növények meg az állatok, satöbbi. Végül egy nagyon érdekes kompozíció lett, amelyben vonulatok vannak, amelyek hol keresztezik, hol fedik egymást. Végül szépen összeállt és elkészült. Mégpedig úgy, hogy leraktam egy húsz méter hosszú szőnyeget, és a legkülönbözőbb dolgokkal kombináltam az agyagot, hasábokkal meg régi tölgyfarönkökkel, amelyek korábban egy disznóól aljába voltak beépítve, és a disznók vizelete kimarta őket. Gyönyörűek lettek ettől! Ezeket beleütöttem az agyagba, és a fák lenyomata ott maradt. Úgy gondoltam, végigviszem a gondolatot a természet színházával, akármi lesz is. Végig is vittem.

– Ez a felület csaknem 60 négyzetméter. Mindehhez egy szál maga dolgozta meg a teljes felületet, vagy voltak segéderők, akik az ön instrukciói szerint gyúrták az agyagot?

– Egy szakoktató kollégám annyiban segített nekem, hogy ő hordta fel a két különböző helyről beszerzett agyagot, mert az első emeleten dolgoztam. Ott kaptam kölcsön a nyári időszakra egy tantermet az iskolától, a szünet idejére.

– *Megnyugtató, hogy a váci munkája ma is látható. Ha jól tudom, a balassagyarmati, köztérre szánt műve is sanyarú sorsot ért meg.*

– De az legalább még létezik. Igaz, alámosta az eső a falat, amire felraktuk. Jánosi György építész külön nekem épített oda egy szélfogó falat, mondván: itt megcsinálhatom, amit szeretnék, mert ez olyan eldugott helyen van, hogy nem fog miatta szót emelni senki. Modern panelházak mögött lehet bejutni a területre, s ott egy eldugott kertben állítottam fel a művemet. Annyira eldugott, hogy néha még én sem találom meg. Hozzátartozik azért a történethez, hogy most nagyon örülnek neki. Az építés idején csak tudomásul vették, hogy ott van. Jánosi úgy építette meg a környezetet, hogy felrakott egy előtetőt lépcsővel, ahol be lehet jutni a munkához. Készített egy vízösszefolyót a lapos tető közepén, ahonnan egy láncon csorog le a víz egy nagy tartályba. Hogy ez megbízhatóan működjön, a tartályt időnként ki kellett volna tisztítani. Ezt elmulasztották, így aztán folyt ki a víz a tartályból, és alámosta azt a téglafalat, ami a kerámiát tartotta. Felhívtak, hogy életveszély van, mert dől előre a fal, meg kell támasztani. Még rendesek voltak, mert megkérdezték, hogy segítenék-e leszedni. Segítettem leszedni, mit tehettem volna? Ennek körülbelül öt éve. Négy éven keresztül egy garázsban várta a sorsa beteljesedését. A közelmúltban tettük vissza a helyére. Közben azon folyt a vita, hogy kinek a költségére építsék fel újra ezt a nem különösebben nagy falat. De elkészült, a Magyar Művészeti Akadémia avatta fel, mindenki örült.

– *A Pécsi Nemzeti Színház külső falán is van egy híres, Siklós Mária építésszel közös munkája. Mint ahogyan vele együttműködésben készültek el az új Nemzeti Színház külső falára applikált épületszobrai is. A Siklós Máriával való együttműködés eredménye, hogy hosszabb idő után elkezdett újra épületszobrokban gondolkodni?*

– Ez a munka valóban a korábbi együttműködésünk eredménye. Ez már az új körülmények között született, már nem volt lektorátus, nem kellett pályáznom, egyszerűen meghívott a munkára az építész. Arra már nem emlékszem, hogy a pécsi munkánál hogyan is kerültem Siklós Mária közelébe. Azt hiszem, ismerte a munkáimat, de ott a pécsiek kérték, hogy én készítsem el az alkotást, Siklós Mária pedig elfogadta a város javaslatát.

– *Ezt a megbízást már a siklósi kerámiaszimpozium megrendezése után kapta?*

– Ó, sokkal később. A színházi munka 1986-ban talált meg, az első szimpózium pedig 1969-ben volt. Igaz, hogy a szocializmus idejében egy időre nemkívánatos személlyé nyilvánítottak egész Baranya megyében, de ekkorra már megenyhültek. Sőt, bizonyos tiszteletet vívtam ki magamnak azzal, hogy kezdett közismertté válni a siklósi szimpózium első éveiben végzett tevékenységem. Így kerülhettem a pécsi színházi munka közelébe. Siklós Mária a szemközti épületben alakított ki egy kamaraszínházat. Az én feladatomból volt, hogy a két különböző stílusú ház közé tervezzek egy olyan elemet, ami szervesen összekapcsolja a két épületet. Az is megkötés volt, hogy a mű csak Zsolnay kerámiából készülhet, mert mindkét épületen eleve Zsolnay kerámiák voltak. Volt egy ideám, amit mindenképpen szerettem volna megcsinálni. El is készítettem különböző vázlatokat. Akkor már tudtam, hogy ha két üreges figurát építek föl, és egymáshoz szorítom őket, akkor ezek alakítani fogják egymást. Ennek következtében olyan szép, folyamatos vonalak alakulnak ki, amelyeket nem kell kifügázni, vagy a figurák között elvágni. Eldöntöttem, hogy ezt a megoldást alkalmazom. Volt még egy fontos szempont a tervezésnél: jelenetekre kellett osztanom magát a falat, mert egy ponton befordult. Nem lehetett egy tekintettel végigszaladni rajta. Úgy képzeltem el a művet, mint egy színházi rendező tenné: jelenetekben gondolkodtam. Így jutott eszembe a Minotaurus, aki mellé különféle hölgyeket, primadonnát meg szubrettet képzeltem. Ezeket illesztettem volna szorosan a Minotaurus

figurája mellé, de az ötlet végül kútba esett: a Zsolnay gyár nem vállalta a kivitelezést az én feltételeimmal. Azt mondták, le fog fagyni. Attól tartottak, ha nem alkalmazok fugákat, és a résekben télen megáll a hó, egy év alatt szétfagy az egész kompozíció. Tévedtek. Meggyőződés, hogy nem történt volna semmi, a hó szépen kiolvadt volna a résekből anélkül, hogy a kerámiát károsította volna. De mindegy is, ha egyszer a gyár a munkát a jelzett feltételekkel nem vállalta, akkor nekem nem maradt más választásom, mint az ő feltételeik szerint elvégezni a feladatot. Végül aztán ezt a plasztikát is fel kellett szelgetnem, ami nekem Vácott is, Balassagyarmaton is problémát okozott. Kétségtelen, hogy a művet muszáj valamekkora darabokra bontani, mert másként nem lehet kiégetni. Valahol tehát el kell vágni a formát, és a vágások hálója, ami az egész felületen végigfut, függetlenné válik a formarendtől. Először nem nagyon foglalkoztatott mindez, nem is gondoltam rá, de utólag már nagyon zavart. Balassagyarmati munkámnál például már messziről látni lehet ezt a mechanikus hálót, amely felesel a mű formarendjével. Akkor kezdtem el gondolkodni a lehetséges megoldásokon, és azért is terveztem úgy a pécsi figurákat, hogy az a megoldást jelenthette volna, de a gyár végül nem járult hozzá a kivitelezéshez.

– *Van még egy objektum a veszteséglistáján: az egykori Vidám Park elvarázsolt kastélya.*

– Azt sem tudom, hogy miért tűnt el. Eléje húztak egy földszínű várkastélyt, és mögüle leszedték a kerámiát.

– *Legalább sikerült megmenteni?*

– Nem tudom, mit csináltak velem, az is lehet, hogy leverték. A lényeg az, hogy nincs meg, nyom nélkül eltűnt.

– *Ha az épületkerámiáit számba vesszük, akkor ott van még Herenden a Porcelánium, amelynek a sarkaira ön készítette a sárkányfigurákat.*

– Az ötlet Turányi Gábor építésztől származik. Úgy tervezte meg a Porcelániumnak ezt a részét, hogy egy magas tűzű, keleti porcelánkemencét vett alapul. Az épület ezt a kemencét formázza nagyban. A másik oldalon Csernus Lőrinc és csapata építette meg a herendi gyárkaput. Ők beton alapanyagból készítettek egy samottutánzatot, mert nem bíztak a samott időtállóságában. Engem kértek meg, hogy a két kiálló kapubálványra tervezek szobrokat. Sárkányokat terveztem a kapubálványokra, hiszen a porcelángyártásnak Keleten a sárkány volt a védőszentje. Eljött hozzám a herendi nőtanács delegációja, hogy változtassam meg a figurákat, mert a nők nem mernek bejönni a gyárkapun, a férfi munkatársak biztosan házisárkányjelképet fognak látni a szobrokban. Megegyeztünk, hogy angyalok lesznek a sárkányok helyén. Ugyanakkor Turányi Gábor is kérte, hogy az ő építményén is működjem közre. Akkor ajánlottam figyelmébe, hogy a szögletes keleti kemencék mindig a sarkukon vannak megvasalva, mert a belső hő olyan rettenetesen nagy nyomást gerjeszt, hogy vasalás nélkül szétvetné a sarkoknál a kemencét. Így aztán az eredetileg a kapubálványokra tervezett sárkányaim ennek a nagy, kemencét idéző épületnek a sarkait védik a vasalás helyett.

– *Ön hogyan került kapcsolatba a herendi gyárral?*

– Alkalmazásban voltam Herenden. Az egész akciót úgy terveztük annak idején, hogy a gyári alkalmazottak elkészítik az épületkerámiákat, nem kérünk fel külsős szakembereket külön pénzért. Akkoriban ott dolgozott két egykori növendékem, Szekeres Károly és Tamás Ákos, és még sokan mások. Felosztottuk a munkát magunk között. Én készítettem a vázlatokat, az építészek jóváhagyták, és jóváhagyta az összes többi illetékes is. Magába a kivitelezésbe belenyúltam ugyan, de nem én készítettem a figurákat.

Az angyalokat Tamás Ákos formázta meg, a kemence sarkain lévő sárkányokat pedig Szekeres Károly. Itt is a határidő folyamatos szorításában dolgoztunk. Akkoriban került oda Jahoda Maja belsőépítész, aki az eszpresszó és a mintabolt belsőépítészeti munkáit tervezte. Ő kérte tőlem, hogy készítsek nagyméretű porcelánszobrokat a belső terek meghatározott pontjaira. A legnehezebb feladat ez volt, mert ilyen nagyméretű porcelánt Meissen óta nem készítettek.

– *Gondolom, nyers állapotban berogy a figura a saját súlya alatt.*

– Elgömbül. Nem bírja el a saját súlyát. Tényleg komoly kihívás volt, hogy eleget tegyek a belsőépítész kérésének. Kigondoltam, hogy ha a hullámpapírra emlékeztető drapériába öltöttem a szobrokat, akkor a drapéria sokat stabilizál az anyagon. Rájöttem, hogy olyan öntőformát kell készíteni, amiben a felülről beöntött anyag feleslegét alul le lehet eresztetni. Mindezt igen lassan kell véghezvinni, ezáltal a figura alsó része mindig vastagabb, erősebb és megtartóbb lesz. Az eljárás bevált. Összesen nyolc ilyen nagyméretű figurát készítettem el. Az egyiket úgy fogtam föl, mint egy hirdetőoszlopot. Ezen 24 különféle nyelven versrészletek olvashatók.

– *Ez az a híres, csőrös figura, a pestisdoktor?*

– Igen, ez az. Arra gondoltam, ha bejön a presszóba egy idegen, leül és iszik egy kávé, és megtalálja a maga versét spanyolul Lope de Vegától, vagy németül Goethétől, akkor úgy megöri, hogy bemegy, és vásárol valamit a mintaboltban.

– *Hatalmas lelemény, hogy ennek a minden tekintetben formabontó porcelánfigurának a kezére ráapplikált egy hagyományos, színes herendi lepkét. Hogyan jutott erre a gondolatra? Nem számított mindez szentségtörésnek Herenden?*

– Nem. Akkorra már megbékéltek velem a herendiek. Először volt némi fenntartásuk velem szemben, mert én ott is mást csináltam, mint amihez hozzászórtak. Sokat kellett egyeztetnünk ahhoz, hogy végül elfogadjanak. Utálom például azt a babaszemet, ami a herendi figurákon teljesen megszokott. Készítettem egy álarcos bohócot, de az volt az elhatározásom, hogy annak nem lesz babaszeme. Egyszerűen kivágtam az anyagot a szemek helyén. Természetesen kifogásolták, hogy a figurámnak nincs szeme. Megmutattam nekik egy velencei maszkot, amelynek ugyanúgy nem volt szeme, mint az én figurámnak. Ettől aztán némileg megnyugodtak.

– *Odáig rendben lévőnek is tűnik a dolog, hogy a velencei karnevál megszokott figuráit szerencsésen összehozta a herendi porcelánnal. Igen ám, de ezeket később ráültette a hagyományos levelestálakra és egyéb, tradicionális herendi termékekre. Ez sem számított tabudöntőgetésnek? Könnyű volt meggyőzni a vezetőket? A gyár is érezte, hogy ideje a megújulásnak?*

– Szentségtörés volt ez is, természetesen. De akkoriban egy nagyon felvilágosult és bölcs vezérigazgató állt Herend élén, Kovács József. Kitűnően beszélt számos nyelven. Az egész gyárnak ő volt a lelke, ráadásul támogatta az én újító törekvéseimet. Herendre egyébként úgy kerültem, hogy meghívtak az igazgatóság tagjának. Ha tudták volna előre, hogy én ott garázdálkodni fogok, lehet, hogy nem engednek oda. Kétségtelen, az első általam tervezett darabnál nem egészen értették, hogy mit is szeretnék. Az is egy csőrös bohóc volt, csak kisebb méretben. Megrájoztam a motívumait, de a nagy gyakorlattal rendelkező herendi porcelánfestők nem tudták megfesteni azokat. Egészen ideetlen lett. Érdeklődtem a porcelánfestőktől, hogy miért megoldhatatlan feladat ez a számukra. Azt válaszolták, ők csak azokat a mintacsoportokat tudják magabiztosan megfesteni, amit évek óta sorozatban készítenek, ami szinte automatizmusként benne

van a kezükben. Volt közöttük egy jó szándékú, fiatal fiú, Pető Attilának hívták. Őt kértem meg, mutassa meg a mintatárból azokat a mintákat, amelyeket jól tud festeni. Ezekből választottam ki, hogy mi kerüljön a figuráimra motívumként. Felrajzoltam a nyers porcelánra, hogy hol kell lenniük ezeknek a mintavonulatoknak, nehogy a festés tönkretegye a plasztikát. Gyönyörűen megfestette őket. Attól kezdve nekem csak meg kellett mondanom, hogy melyik figurára melyik mintát képzeltem el, és Pető Attila önállóan megfestette őket.

– *Ez a vállalkozás üzleti értelemben is siker volt Herendnek?*

– Igen.

– *Akkor miért ért véget? Áthelyezték Kovács Józsefet?*

– Kovács Józsefet nem választották újra a következő vezérigazgatói ciklusra. Jött egy olyan vezérigazgató, aki állítólag tönkre akarta tenni a gyárat, hogy egy külföldinek el lehessen adni. Ezek természetesen ellenőrizhetetlen híresztelések voltak akkoriban. Annyi bizonyos csak, hogy akkor szakadt meg a korábbi, progresszív folyamat.

– *Amikor a Karnevál-sorozat figuráit készíteni kezdte, már nem volt tagja az igazgatótanácsnak?*

– Még tagja voltam. Csak az utolsó két évben mondtam le igazgatótanácsi tagságomról. A második újraválasztásnál már én kértem, hogy tekintsenek el a további tagságotól.

– *Ma már nem is gyártják a Karnevál-sorozat darabjait?*

– De, továbbra is gyártják. És jó drágán árulják. Nekem nincs is belőle.

– *És a jogdíjak? Hogyan lehetséges, hogy ebből ön kimaradt?*

– Nem maradtam ki, valójában mindegyikből kaptam egy tiszteletpéldányt. Megrendeztem egy kiállítást Herenden, az ottani múzeumban. És pont akkor történt, hogy ezt a nagy, csőrös figurát ellopták a József nádor téri mintabolt kirakatából. Betörték hajnalban a kirakatot, és azóta sem találták meg a szobrot. Akkor az összes újság azzal volt tele, hogy ez a figura milyen sokat ér, és hogy a saját tulajdonom. Annyi volt igaz belőle, hogy én készítettem. Kétségbeestem, hogy millióan fognak betörni hozzám, hiszen a sajtó elterjesztette, hogy nálam jelentős értékek vannak. Hozzám csak az nem jön be, aki nem akar. Ezért aztán a kiállítást követően otthagytam a tárgyaimat Herenden a múzeumban, hogy őrizzék ők, majd ha szükségem lesz rá, akkor elviszem. Ott biztonságban tudtam a kerámiáimat. Igen ám, de a vezérigazgató-váltáskor bejelentették, hogy az otthagytott tárgyaimat a gyár tulajdonának tekintik. Fura helyzet, hogy a herendi gyár most kölcsönadta kiállításra a szombathelyi Savaria Múzeumnak a jogos tulajdonomat képező tárgyakat. Ez engem nem zavar, a szándékom úgyis az volt, hogy minden munkámat Szombathelyre hagyom, s ily módon, a tartós letéttel, a dolog megnyugtatóan elrendeződött.

– *Ha rápillantunk az élete történetére, szinte mindig valami békétlenségbe torkoltnak az ügyei. Akár Hollóházára, akár az épületkerámiákra gondolok, akár arra, hogy az új Nemzeti Színház külső felületén sem az valósult meg, ami az eredeti víziója volt. Ön olyan szobrokat képzelt el, amelyek a külső terekből szépen felvezetnek a belső terekbe, egészen a nagyszínpadig. Ehelyett mindössze néhány szép pillérszobor az, ami megvalósult az épület homlokzatán. Nem érezte úgy, hogy itt is kisémmizték?*

– Igaza van, de erről az építésztervező, Siklós Mária nem tehet. A történet úgy kezdődött, hogy Siklós Mária felhívott, dolgoznék-e vele az új Nemzeti Színház épületén. Akkor még úgy volt, hogy a Városligetben épül meg a színház. Örömmel vállaltam, mert

korábban Pécssett is szívesen dolgoztam vele. Elkészült a terv makettje. Mária azt kérte tőlem, hogy tervezzek szobrokat az épületre és az épületbe. Elkészítettem ezeket a megfelelő, 1:10-es léptékben. Akkor még úgy volt, hogy ezekkel a szobrokkal a külső terekből belépünk az épületbe is, egészen a színház proscénium faláig húzódná a szobrok sora. Úgy terveztem, hogy a szobrok kívülről színtelenek lesznek, pontosabban ugyanolyan színűek, mint az egész burkolat. Amikor pedig beérünk a belső terekbe, a szobrok szépen kiszínesednek. Mire a színpadig érünk – ez egy hosszú út lett volna –, akkorra jelenne meg a porcelán a szobrok alapanyagaként. Az ötlet onnan jött, hogy Siklós Mária a múzeumban meglátta az én karneváli figuráimat, és úgy találta, hogy ezek szépen illeszkednének a koncepciójába. Így is indultunk el, de végül Schwajda György, a színház építésének kormánybiztosa a belsőépítészeti megoldásokat kivette Siklós Mária kezéből. Az én eredeti tervem tehát valóban ismét kútba esett, csak a vázlatok vannak meg. De azok legalább megvannak.

– *A külső térben nyilván nem porcelánszobrokat képzelt. A megvalósult szobroknak mi az anyaga?*

– A külső tér szobrai tőlem Zsolnay kerámiában rendelték meg, de nyilván senki nem gondolta át ennek a következményeit. Kimentem egyszer, és megnéztem a színház betonozási munkálatait. Akkor döbbsentem rá, hogy ez önmagában így nem maradhat, mert a nézők téli időszakban megfagynának a színházban. Az egyik művezető beavatott, hogy a betonfal külső felületére kerül még egy kb. 10 cm vastagságú hőszigetelő salakgyapot, s arra még a külső burkolat. Felvetődött bennem: mihez fogom rögzíteni a hatméteres, több mázsa súlyú kerámiaszobraimat? Nyilvánvaló volt, hogy a súlyukat a vékony burkolatfal nem bírja majd el. Az is nyilvánvaló volt, hogy befürni nem tudunk majd ilyen távolságra. Jeleztem a problémát Siklós Máriának, s megkérdeztem: egyáltalán miből lesz a burkolat? Kiderült, hogy egy zöldes-sárgás árnyalatú jura-mészövet tervezett burkolatnak. Felvilágosítottam, hogy a jura mészke és a pirogránit tágulási együtthatója annyira különbözik egymástól, hogy az első téli szezon után a pirogránit szobrok mind lefognak hullani. Azt javasoltam neki, mivel már ismertem egy céget, akik a két anyagot készítették el Herendre, hogy készíttessük el a szobrokat üvegszál-erősítésű finombetonból. Ezzel a tágulási együtthatók különbségének problémáját is kiküszöböljük, és a szerelése is lényegesen könnyebb lesz, mint a Zsolnay kerámiáé lenne. A betonba ugyanis tudunk vasat illeszteni, ami a Zsolnay kerámia esetében sokkal problémásabb lett volna. Az alapanyag, ami mellett végül letettük a voksunkat, technológiailag egyébként nagyon-nagyon hasonlít a porcelánra. Ugyanúgy öntőformával készül, csak lényegesen nagyobb méreteket tesz lehetővé.

– *Épületkerámia-munkái közül nem beszélünk még a Hegyeshalomban felállított kerámiafaláról.*

– Számomra azért nagyon fontos helyszín Hegyeshalom, mert ott oldottam meg azt a problémát, amelyet Pécssett nem tudtam megvalósítani. Magam úgy gondolom, és ezt a nyilvánosság előtt is bátran vállalom, hogy a hegyeshalmi a legjobb munkám. A sors fintora, hogy azt sem lehet ma látni, hiszen az a határátkelő, ahová a művet terveztem, a rendszerváltozás után bezárt. Még lefotóztatni sem tudtam rendesen. Elvittem oda egy hivatásos fotográfust, de nem tudtuk bejutni az épületbe. Nincs gazdája. Írtam a vámhivatalnak. Válaszoltak, hogy már nem az övék az épület. Adtak egy nevet és címet, oda is írtam, de kiderült, hogy ők sem illetékesek. Végül aztán találtunk egy embert, aki a kulcsokat kezeli, de nem tudom előkeríteni épp akkorra, amikor a fotóst is oda tudnám rendelni. Bízom benne, hogy azért előbb-utóbb legalább a fotója ennek is meglesz, de egyelőre még nincs fényképem róla.

– Az életműkötetében van egy régi kép a hegyeshalmi plastikáról, de úgy látszik a képeken lévő emberekről, hogy legalább húsz évvel ezelőtt készült.

– Még a szocializmus idején történt, hogy azt felszereltük. A határőrök a toronyból géppisztollyal vigyázták, nehogy áttévedjünk a túloldalra. Maga az épület teljesen a határra épült, mi pedig valóban jöttünk-mentünk a környéken. Az osztrákok nyugodtan átjöttek a határon, csak nekünk nem volt szabad arra tévedni. Azért mondom ezt, mert az épületet az osztrákok építették.

– Nekem sajátos kettősséget mutat az ön élete. Egyrészt egyre-másra hozta a nemzetközi sikereket, Faenzára, az európai kerámiaművészet központjára gondolok elsősorban. Vagy arra, hogy német nyelvi területen a mai napig óriási reputációja van. Ugyanakkor itthon számos kudarcos lépésről értesülünk, amelyek közül csak mutatóban beszéltünk most néhányról. Ám e kudarcok ellenére mindvégig kitartott az ország mellett. Fel sem merült önben soha a távozás gondolata?

– De, felmerült. 1956-ban is felmerült. Akkor azért nem disszidáltunk, mert a barátommal, akivel közösen laktunk az Iparművészeti kollégiumában, úgy döntöttünk, hogy esőben nem hagyjuk el az országot. Kimentünk Kelenföldre, ott megállt a vonat, a jegyvizsgáló elkiáltotta magát: Beszállás a szabad földre! De esett az eső, tehát maradtunk. Ne gondolja, hogy viccelek, tényleg így volt.

– Köszönöm a beszélgetést!